

การจัดการความรู้ของชุมชน และธุรกิจชุมชนของหมู่บ้านจำรุง อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

นางสาวนริชา มหาพรหม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นรูปแบบการพัฒนา ของประเทศไทยที่ต้องการพัฒนาให้ประเทศ มีความเข้มแข็งทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งการพัฒนาในช่วงแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจะเน้นเศรษฐกิจเป็นหลัก ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวย และคนจน โดยเฉพาะการพึ่งพาต่างประเทศทำให้ชุมชนสูญเสียศักยภาพ และความสามารถในการพึ่งพาตนเอง จากผลของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในช่วงแรก (ฉบับที่ 1 – 6) ส่งผลให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 – 10 เปลี่ยนทิศทางโดยการสร้างสมดุลระหว่างปริมาณ คุณภาพ และการกระจายรายได้ โดยการขยายงานด้านชุมชน ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยการพัฒนา และขยายการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งมีการจัดรูปแบบตามความต้องการของชุมชน และพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างครบวงจร โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามามีส่วนในการพัฒนาชุมชน (นางลัดกษณ์ เทพสวัสดิ์ , 2547, น. 5 – 154, รายงานสรุปผลการประชุมประจำปี 2549 ของ สศช., น. 40 – 54, วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2530, น. 2 - 10)

การพัฒนาจึงเป็นยุคของการพัฒนา เพื่อการพึ่งพาตนเอง โดยใช้กระบวนการเรียนรู้เป็นกลไกสำคัญ ทั้งนี้ชุมชนจะเข้มแข็ง และอ่อนแออยู่ที่ “การเรียนรู้ การจัดการ การพัฒนา ” ซึ่งการเรียนรู้และการพัฒนาของชุมชนวันนี้ หมายถึง การค้นคว้า และการพัฒนาศักยภาพของตนเองจนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ดังนั้น การจัดการ กระบวนการเรียนรู้ จึงสำคัญในงานพัฒนา ซึ่งก็เปรียบเสมือนกับการที่เราสามารถเรียนรู้ และทำความเข้าใจ ในสิ่งที่เราเป็นอยู่ ู้ และเข้าใจถึงประโยชน์ และคุณค่ารวมถึงรู้ว่าจะดำเนินการอย่างไรกับสิ่งเหล่านี้ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อเรา ต่อชุมชน ทั้งในส่วนของ คุณค่า และมูลค่า เหล่านี้ คือความรู้ที่เรามี และสิ่งที่ทำทาก็คือเราจะจัดการกับตรงนี้ได้อย่างไรนั่นก็คือ การจัดการความรู้มิให้สูญหายไปไหนที่สุดนั่นเอง

ในเรื่องการจัดการความรู้ ไม่มีสิ่งใดสำคัญกว่า การเรียนรู้ ประสบการณ์ และการที่ได้ปฏิบัติจริง กลุ่มผู้ดำเนินจัดการความรู้จะต้องมั่นใจที่จะใช้ความรู้ ประสบการณ์ และการปฏิบัติ เพื่อการจัดการความรู้อย่างเต็มที่ มีความเป็นอิสระที่จะคิด มีความมั่นใจที่จะคิด และนำความคิดมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคิดร่วมกันผ่านการกระทำ เพื่อเป้าหมายบรรลุความมุ่งมั่นที่กำหนดร่วมกัน

หมู่บ้านจำรุงเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการใช้ศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้านจำรุง และการดึงเอาทุนที่มีอยู่ในชุมชนไม่ว่าจะเป็น ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางธรรมชาติ รวมไปถึงทรัพยากรมนุษย์

มาใช้ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ และปรับประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในหมู่บ้าน
จำรุงได้อย่างมีศักดิ์ศรี และสามารถอยู่รอดได้ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาที่ส่งผล
กระทบต่อหมู่บ้านจำรุงโดยตรง หรือโดยอ้อมไม่ว่าจะเป็น การเปลี่ยนแปลงจากการเมือง สภาพ
สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี และวัฒนธรรมที่ส่งผลกระทบต่อหมู่บ้านจำรุง เพราะ
หมู่บ้านจำรุงไม่สามารถเป็นชุมชนปิดโดยที่ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกได้ การ
เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจึงเป็นประเด็นสำคัญ ที่ส่งผลให้หมู่บ้านจำรุงเกิดการพัฒนา เพื่อให้ชุมชน
เข้มแข็งสามารถอยู่รอดได้ด้วยตนเอง โดยมีการจัดการความรู้ภายในหมู่บ้านจำรุง และเพื่อที่จะ
เข้าใจกระบวนการจัดการความรู้ของหมู่บ้านจำรุงที่ทำให้หมู่บ้านจำรุงเข้มแข็งได้ การวิจัยนี้จึงมี
วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ของกองทุนชุมชน และธุรกิจชุมชนของหมู่บ้าน
จำรุง

วิธีวิจัย

การศึกษานี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) บนฐานแนวคิด
ปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงของชุมชน
โดยแนวคิดปรากฏการณ์วิทยาจะทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกถึงกระบวนการจัดการความรู้ของ
ชุมชน และธุรกิจชุมชน ซึ่งในการศึกษานี้ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง
(Purposive) จากประชากรในหมู่บ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง โดย
เลือกบุคคลจากกลุ่มที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. กลุ่มแกนนำกองทุนชุมชน และธุรกิจชุมชน กลุ่มแกนนำหมู่บ้าน และกลุ่มสมาชิก
กองทุนชุมชน และธุรกิจชุมชน ผู้วิจัยได้ทำการเลือกจากบุคคลที่เป็นแกนหลักสำคัญในการ
ขับเคลื่อนกลุ่มกิจกรรม โดยการสอบถามจากคนภายในชุมชน เพื่อที่จะได้ทราบข้อมูลของแต่ละ
กลุ่มกิจกรรมได้อย่างลุ่มลึก และมีความถูกต้องตรงกับความเป็นจริง

2. กลุ่มภาคีเครือข่าย หรือหน่วยงานที่สนับสนุน ผู้วิจัยได้ทำการเลือกจากการสอบถาม
ผู้ใหญ่บ้านจำรุงถึงการเข้าร่วมกิจกรรมภายในชุมชน หรือหน่วยงานที่เป็นเครือข่ายกับชุมชนที่
สามารถทราบข้อมูลความเป็นไปภายในหมู่บ้านจำรุงเป็นอย่างดี เพื่อเข้าถึงข้อมูลที่สำคัญ และ
ครอบคลุม

3. กลุ่มผู้ที่มาศึกษาดูงานภายในชุมชน ผู้วิจัยได้ทำการเลือกจากบุคคลที่เข้ามาศึกษา
ดูงานที่หลากหลายองค์กร และหลากหลายอาชีพในการทำงาน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความ
หลากหลายจากผู้ที่มาศึกษาดูงาน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้สามารถเข้าถึงองค์ความรู้ และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงจึงใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายวิธีได้แก่

1. การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) โดยศึกษาแนวความคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ข้อมูลทุติยภูมิจากรายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ จุลสาร เอกสารประกอบการเรียนการสอน เพื่อกำหนดกรอบ และแนวทางในการศึกษา
2. การสังเกตการณ์ (Observation) โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุม โดยผู้วิจัยเข้าไปร่วมทำกิจกรรมกับผู้มีส่วน ร่วมในการวิจัยในส่วนของจัดการความรู้ของทุนชุมชน และธุรกิจชุมชน
3. การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง หรือ การสัมภาษณ์แบบชี้นำ (Guided Interview) เป็นการสัมภาษณ์โดยผู้วิจัยจะกำหนดคำถามที่พอจะตัดสินใจได้ว่าจะถามอะไรบ้าง หรือใช้คำสำคัญ (Key words) เป็นเครื่องชี้นำการสัมภาษณ์ ซึ่งวิธีการสัมภาษณ์จะทำการสัมภาษณ์เชิงลึกเฉพาะราย (In – depth Interview) จำนวน 30 คน และการจัดกลุ่มสนทนาเฉพาะประเด็น (Focus Group) จำนวน 8 คน 1 กลุ่ม

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ ที่ได้จากเอกสาร การสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์ ดังนั้นจึงมีการจัดข้อมูล ออกมาเป็นระบบให้เป็นไปในแนวทางเมื่อตีความหมายจากการสัมภาษณ์แล้วสามารถตอบคำถามตามวัตถุประสงค์เป็นพื้นฐาน

จากข้อมูลที่ได้นำมาตรวจสอบโดยใช้วิธีการโยงสามเส้า (Triangulation) จากแหล่งข้อมูลที่ได้จาก เอกสาร การสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้ โดยเปรียบเทียบจากเอกสาร การสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์ เพื่อดูความสอดคล้อง และยืนยันความถูกต้องของข้อมูลด้วยการจำแนก และจัดระบบข้อมูล หาความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันของข้อมูล รวมทั้งความหมายที่ปรากฏอยู่ในความเกี่ยวข้องนั้นมาเป็นผลวิจัย

ผลการวิจัย

1. จุดกำเนิดของการจัดการความรู้หมู่บ้านจำรุง

ความรู้ของชุมชนบ้านจำรุง สามารถแบ่งเป็นความรู้ ที่เป็นพัฒนาการ 3 ยุคสมัยที่สำคัญ คือ

1.1 ความรู้เดิมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความรู้ของชุมชนบ้านจำรุง เป็นความรู้ที่มีพัฒนาการ ที่ต่อยอดจากความรู้เดิมของชุมชน ซึ่งความรู้เดิมที่ชุมชนมีเป็นความรู้พื้นฐานของการดำรงชีวิต ที่สัมพันธ์กับวิถีธรรมชาติ หรือที่เรียกว่าความรู้เพื่อความอยู่รอดของคนในหมู่บ้าน “ความอยู่รอด ” โดยอาศัยคุณค่าจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกันของ “ชาวของ ” ที่อพยพมาแสวงหาที่อยู่ใหม่ ที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต และมีลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือข่าย ซึ่งพื้นฐานความรู้นี้ โดยทั่วไปชุมชนต่างๆ ในสังคมไทย ก็นับว่ามีอยู่ทั่วไป และเป็นไปตามสภาพภูมิศาสตร์ เผ่าพันธุ์ และวิถีวัฒนธรรม ความเชื่อที่มีอยู่ในท้องถิ่น กล่าวกันว่า เป็นความรู้ดั้งเดิม ที่มีพัฒนาการมาควบคู่กับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนแต่ละท้องถิ่น เช่นภูมิปัญญาการทำเกษตร การรักษาโรค การใช้วัสดุในท้องถิ่นเป็นเครื่องมือทำมาหากิน เป็นต้น

ความรู้ส่วนนี้เป็นความรู้ที่มีคุณค่า หาก ชุมชนเข้าใจและปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ของความเป็นชุมชน เช่น การนำจุดเด่นที่มีมาสู่การพัฒนาหมู่บ้าน ให้เป็นความรู้สาธารณะ สามารถทำให้คนภายนอกมาศึกษาดูงานที่ชุมชนได้ เช่น ในกรณีตำบลหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี ที่มีการค้นหาความดี 22 อย่าง และนำ ความดีที่ได้ มาเป็นเครื่องมือพัฒนาคุณภาพคนในตำบล ชุมชนไม้เรียง จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีสภาผู้นำชุมชน นำภูมิปัญญาการปลูกไม้แบบสวนสมรม (เกษตรผสมผสาน) มาฟื้นฟูคุณภาพชีวิตให้กับคนชุมชน เป็นต้น

ขณะเดียวกันหากความรู้เดิมที่มีนั้น ไม่ได้มีการส่งต่อหรือถ่ายทอด ต่อกันคุณค่า ชุมชนเหล่านั้น ก็จะไม่มีความเป็นเอกลักษณ์ และมักจะถูกกลืนไปกับระบบภายนอก เช่นเดียวกับหลายชุมชนในขณะนี้

อย่างไรก็ดี ข้อค้นพบที่สำคัญจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ก็คือ ความรู้ของชุมชนนั้น หากเป็นความรู้ในกลุ่มคนที่มีเชื้อชาติหรือเผ่าพันธุ์เดียวกัน มักจะเปิด ที่มีผู้คนที่อพยพหรือโยกย้ายมาจากที่หลากหลาย เช่น ในกรณีชุมชนเมือง ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อพยพโยกย้ายมาจากหลากหลายภาค หลากหลายวัฒนธรรม หากไม่มีประเพณีหรือวัฒนธรรมร่วมที่ชัดเจน ย่อมนำไปสู่การดำรงชีวิตที่ต่างคนต่างอยู่มากกว่าชุมชนดั้งเดิมที่มีฐานรากทางวัฒนธรรมเดียวกัน ดังนั้นการดำรงคุณค่าทางวัฒนธรรม จึงเป็นความสำคัญของชุมชนทุกระดับ

1.2 ความรู้ใหม่จากภายนอก

ความรู้ใหม่จากภายนอกของชุมชนบ้านจำรุง มีสามยุคที่สำคัญ ประกอบไปด้วย

1.2.1 ความรู้ในเชิงการพัฒนาตามกระแสทุนนิยม

ความรู้ส่วนนี้ จัดเป็นความรู้ที่เข้ามาควบคู่กับกระแสการพัฒนา ตามนโยบายของรัฐบาล ที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งการพัฒนาเทคโนโลยีสมัยใหม่ ได้ทำให้ชุมชนไทย สามารถเข้าถึงการใช้เครื่องมือ อ และการใช้ทรัพยากรที่สะดวกและ รวดเร็วยิ่งขึ้น และจัดเป็นความรู้แบบตลาด ที่เข้ามาตามกระแส สร้างให้ชุมชนหันมาให้ความสนใจในความทันสมัยและความสะดวกสบายมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อมุ่งให้เกิดรายได้และความทันสมัย

อย่างไรก็ตามความรู้จากสังคมภายนอก จัดเป็นความรู้ที่ถูกกำหนดจากผู้อื่น ซึ่งชุมชนรับรู้จากต้นแบบหรือตัวอย่างที่เริ่มปรากฏเห็นในชุมชนหรือชุมชนภายนอกเท่านั้น ทำให้ช่วงระยะเวลาหนึ่งของชุมชนบ้านจำรุง หลงใหลไปกับความรู้ใหม่ด้านอาชีพ การตลาดและเทคโนโลยีเพื่อการเกษตร ที่ถาโถมมาจากภายนอก ความรู้ส่วนนี้เป็นความรู้เพื่อแสวงหา อย่างไม่จบไม่สิ้น แต่อย่างไรก็ตามชุมชนบ้านจำรุง ก็ต้องตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ถูกกำหนดจากภายนอกเป็นหลัก เพราะการพัฒนาทุกอย่างภายนอก ล้วนเป็นคนกำหนดการพัฒนา ขณะที่ชาวบ้านต่างเดินตามอย่างเลียงไม่ได้

การเกิดขึ้นของการพัฒนาในยุคสร้างประเทศ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ นับเป็นผลกระทบที่ใหญ่หลวงต่อชุมชนไทย โดยเฉพาะบ้านจำรุง เท่านั้น ชุมชนส่วนใหญ่ของสังคมไทย ต่างตกอยู่ภายใต้บริบทเดียวกัน คือ ถูกกำหนดจากภายนอก ทั้งรูปแบบการปกครอง การดำเนินชีวิต การค้า การลงทุน วิถีวัฒนธรรมจากสื่อต่างๆ ซึ่งเข้ามาอิทธิพลต่อคนในท้องถิ่น และทำให้ชุมชนสูญเสียอิสรภาพและเอกลักษณ์ของตนเอง กรณีตัวอย่างบ้านจำรุง เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่เราพบว่า ระบบทุนนิยมเข้ามาเป็นความรู้ใหม่ ที่ทำให้คนในหมู่บ้านเริ่มต่างคนต่างอยู่ การทำมาหากินเน้นเรื่องเงินเป็นหลัก การพึ่งพาช่วยเหลือกันแบบสมัยก่อนลดน้อยลง

จนกระทั่งคนบ้านจำรุงกลุ่มหนึ่งเริ่มรู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงที่ ได้รับจากผลกระทบจากระบบทุนนิยม การพัฒนาหมู่บ้านจำรุงจึงเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่ปี พ .ศ. 2529 เป็นต้นมา

1.2.2 ความรู้ในเชิงการพัฒนาตามแนวคิดการพัฒนาแบบภาครัฐ

ความรู้ของชุมชนในสวนนี้ เป็นช่วงการเรียนรู้สำคัญช่วงหนึ่ง ที่คนในชุมชนได้รับการส่งเสริมการพัฒนาโดยหน่วยงานภาครัฐภายนอก ซึ่งชุมชนได้เรียนรู้จากการส่งเสริมของเจ้าหน้าที่รัฐและฝ่ายปกครอง ซึ่งเป็นการพัฒนาตามกระแสนโยบายรัฐ ที่ต้องการให้หมู่บ้านต่างๆ เกิดการพัฒนาตนเอง ตามมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่กำหนดจากฝ่ายรัฐ ซึ่งกระบวนการทำงานของหน่วยงานรัฐ ก็มักจะเริ่มจากการส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มภายใต้ภารกิจของตนเอง เช่น การจัดตั้ง

กลุ่มสุขภาพ การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร เป็นต้น ซึ่งกลุ่มต่างๆเหล่านี้ มักจะได้รับคำแนะนำส่งเสริมจากภายนอก และรอการตัดสินใจจากเจ้าหน้าที่เป็นหลัก

ในยุคนี้ บ้านจำรุงก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของหมู่บ้านในประเทศไทย ที่รัฐเข้ามามีบทบาทส่งเสริมการพัฒนา โดยทำในลักษณะที่กำหนดจากหน่วยงาน มีหน่วยงานเป็นหลัก การทำงานในยุคนี้ นับเป็นยุคที่เป็นกำหนดแผนงาน โครงการจากภาครัฐ (Work For) ทั้งโดยงบประมาณงบประมาณ โครงการ ซึ่งการตัดสินใจร่วมของชุมชนมีน้อย ชุมชนส่วนใหญ่จึงต่างรอคอยการพัฒนาเป็นหลัก จะเห็นได้จากกรณีบ้านจำรุง ที่รอคอยงบประมาณจากภาครัฐ เพื่อการดำเนินงานเข้าหมู่บ้าน เป็นเวลากว่าสิบปี

อย่างไรก็ตาม ความรู้จากการรอคอยการพัฒนา ที่กำหนดโดยหน่วยงานนั้น เป็นฐานสำคัญอย่างหนึ่งให้กับชุมชนให้ตื่นตัวขึ้นมาสู่การพัฒนา เพราะชุมชนได้เรียนรู้กระบวนการกลุ่ม และการทำงานร่วมกับหน่วยงานภายนอก ซึ่งได้พัฒนาตนเองจากประสบการณ์ตรง โดยชุมชนได้เรียนรู้คุณค่าของการรวมตัวเป็นกลุ่ม และเห็นว่ากลุ่มเป็นทางออกของการแก้ไขปัญหา กรณีบ้านจำรุง ที่ไปศึกษาดูงานจากหมู่บ้านใกล้เคียงที่ได้มีการจัดตั้งร้านค้าชุมชนขึ้นแล้ว และนำแนวทางนั้นมาปรับใช้กับชุมชนตนเอง เพื่อที่จะนำเงินที่ได้จากร้านค้าชุมชนมาเป็นกองทุนในการพัฒนาชุมชนในเดือนกันยายน 2530 ก็เช่นเดียวกัน แต่ขณะเดียวกัน ก็ได้เรียนรู้ความล้มเหลวจากการทำงานที่ต้องรอคอยการตัดสินใจจากภายนอก โดยที่ตนเองไม่มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่

1.2.3 ความรู้ในเชิงการพัฒนาตามแนวคิดการพัฒนาโดยชุมชนเป็นแกนหลัก

ความรู้ในส่วนนี้ เป็นความรู้ที่คนในหมู่บ้านจำรุง ต่อย อดจากความรู้เดิมในยุคที่สอง โดยชุมชนเริ่มเห็นคุณค่าของการรวมตัวรวมกลุ่มกันมากขึ้น จึงได้เริ่มค้นหาข้อมูลความรู้เดิมจากชุมชน และนำมาสู่การจัดทำเป้าหมายการพัฒนาหมู่บ้าน 4 เป้าหมายหลัก คือ พื้นฟูคน ดิน น้ำ ป่า โดยส่งเสริมจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ในชุมชนด้วยตนเอง ขยายจากกลุ่มกองทุนพัฒนาหมู่บ้านเดิมมาสู่กิจกรรมต่างๆ อาทิ

1. การดำเนินกิจการร้านค้าชุมชนให้เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน
2. การก่อสร้างสถานที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เป็นแหล่งความรู้ และข้อมูลข่าวสาร
3. การจัดสร้างหอกระจายข่าว (เสียงตามสาย) เพื่อทำหน้าที่เผยแพร่ข่าวสาร และนัดหมายกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน
4. การจัดหาแหล่งกักเก็บน้ำจืดให้เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภคของหมู่บ้านตลอดทั้งปี
5. การกำหนดให้ทุกหลังคาเรือนมีห้องส้วมชนิดราดน้ำ
6. การกำหนดให้สร้างรั้วรอบครัวเรือนหรือที่พักอาศัยของตน

7. การสร้างสุขนิสัยเรื่องการรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในทุกหลังคา
เรือน

8. การส่งเสริมจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ได้แก่ กลุ่มร้านค้าชุมชน กลุ่มกะปิ น้ำปลา กลุ่มรวมซื้อรวม
ขายยางพารา กลุ่มที่พักชุมชนโฮมสเตย์ (Home Stay Service) กลุ่มเยาวชนมดงาน เป็นต้น

ความรู้ของชุมชน ได้ถูกจัดการอย่างเป็นระบบมากขึ้น โดยแกนนำในชุมชนเป็นผู้ร่วมกัน
กำหนดเวทีประชุม และวิธีการสื่อสารทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ สร้างให้ชุมชนเชื่อมั่นใน
การจัดการตนเอง (Work By Themselves) มากกว่าการรอคอยการพัฒนาจากภายนอก ซึ่ง
ความคิดส่วนนี้ ได้กระจายไปสู่กลุ่มคนในหมู่บ้านมากขึ้น และมีผู้นำกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่เห็นด้วย
กับความคิดนี้ ได้เข้ามาร่วมกิจกรรมต่อเนื่อง

สิ่งสำคัญที่ส่งเสริมให้คนในชุมชน เห็นคุณค่าและศักดิ์ศรีของการพัฒนาที่ชุมชนเป็นแกน
หลักมากขึ้นคือ การที่ผู้คนจากทั่วประเทศเข้ามาศึกษาดูงานของหมู่บ้านจำรุงหลายคน ทำให้คน
ในหมู่บ้านจำรุงเห็นประโยชน์จากการทำงานที่ดำเนินการเองโดยชุมชน และกลุ่มก็เป็นหลักประกัน
เสริมสร้างความมั่นคงรายได้ ได้รับความรู้ที่หลากหลายและกว้างขวางมากขึ้น จากคนเข้ามา
ศึกษาดูงานทั้งในและต่างประเทศ

อาจกล่าวได้ว่า ความรู้ที่ชุมชนได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการพัฒนาที่ทำให้โดยภายนอก ทำ
ร่วมกับหน่วยงานและดำเนินการเองได้เป็นส่วนใหญ่ นั้น เป็นระดับความรู้ที่เป็นพัฒนาการสำคัญ
ของการพัฒนา เพราะการส่งต่อความรู้จากภายนอกนั้น จำเป็นต้องอาศัยความรู้สองส่วน คือ การ
เรียนรู้จากภายนอก และการคิดค้น ปรับปรุงหรือพัฒนาจากภายใน เป็นหลัก หากชุมชนไทย ส่วน
ใหญ่สามารถที่จะยกระดับการพัฒนาจากการรอรับมาสู่การดำเนินการได้เองโดยชุมชนนั้น อาจจะเป็น
พลังหรือทางออกที่สำคัญสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ในทุกกระบวน ในอนาคต

2. กระบวนการสร้าง และใช้ความรู้ หรือทุนปัญญาร่วมกัน

ในการแสวงหาความรู้ของหมู่บ้านจำรุงนั้นเริ่มต้นจากการไปศึกษาดูงานในหมู่บ้าน
ใกล้เคียง ต่อมาได้เริ่มมีการไปแสวงหาความรู้ใหม่ๆ เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เพื่อตอบสนองความต้องการ
ของกลุ่ม จึงทำให้ชุมชนต้องการมีกองทุนเป็นของชุมชนเพื่อที่จะได้ไม่ ต้องรองบประมาณจาก
รัฐบาล

จากการตระหนักของผู้คนในชุมชนถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และความมีน้ำใจร่วมกันของชุมชน
ที่เป็นรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนได้มีการจัดการความรู้ ที่ไม่ได้ผ่าน
โครงสร้างอำนาจของรัฐใน เป็นรูปแบบการดำเนินงานที่ลดการพึ่งพาสถาบันข องรัฐลง
(Deinstitutional - based) เนื่องจากงบประมาณ ดังกล่าวไม่ตอบสนองกับความต้องการของคน
ในชุมชน

ในการสร้าง และปรับใช้ความรู้ที่ได้จากการไปศึกษาดูงานนั้นก่อให้เกิดกลุ่มกิจกรรมที่หลากหลาย การตัดสินใจร่วมกันภายในชุมชน

ขณะเดียวกัน การใช้เวทีประชุมกลุ่ม และการประชุมสภาหมู่บ้านทุกวันที่ 15 ของหมู่บ้าน นับเป็นการหาแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน เวทีสภาหมู่บ้าน ถือเป็นเครื่องมือหนึ่งของกระบวนการจัดการความรู้ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ร่วมกันคิด ร่วมกันปฏิบัติ ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับผลประโยชน์อีกทั้งผล ประโยชน์ที่ได้ก็กลับคืนสู่ชุมชน ถือว่าการมีเวทีสภาหมู่บ้าน เป็นการจัดการความรู้ที่เกิดจากวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นการสร้างองค์ความรู้ หรือการได้มาของชุดความรู้หนึ่ง ที่ชุมชนสามารถนำความรู้ที่ได้ไปต่อยอดทางความรู้ในการประยุกต์ใช้ในงานพัฒนาชุมชนรูปแบบต่างๆ

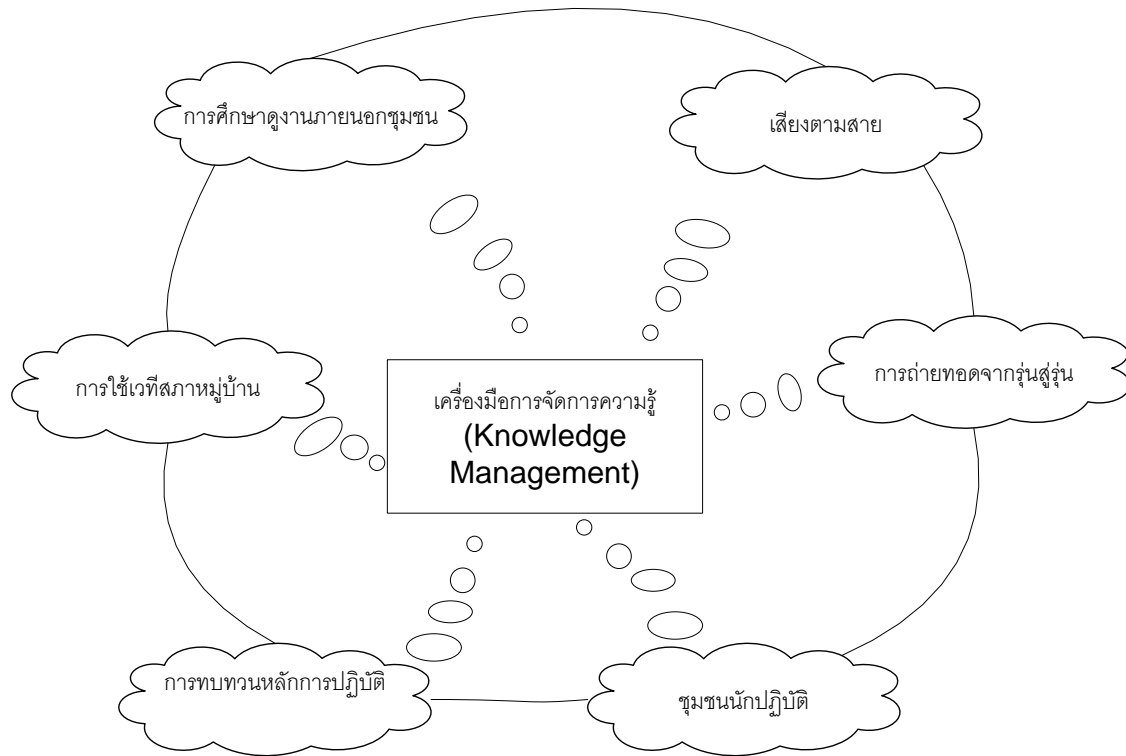
จากปรากฏการณ์หมู่บ้านจรัส ส่งผลให้เรียนรู้ว่า ชุมชนส่วนใหญ่ จะต้องเรียนรู้ที่จะนำกระแสนิยมมาปรับประยุกต์ใช้ในชุมชนและยังคงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนให้ยังคงอยู่อย่างยั่งยืน และรักษาความสมดุลระหว่างกระแสนิยมกับวัฒนธรรมดั้งเดิม เพราะความเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ความเสียสละ ได้ช่วยทำให้ชุมชนเรียนรู้ในเรื่องของการปรับตัวให้เข้ากับกระแสของวัฒนธรรมทุนนิยม ที่เข้ามาในชุมชนได้อย่างลงตัว โดยการดำเนินกิจกรรมแต่ละครั้ง จะต้องมีการเตรียมและเยาวชนภายในหมู่บ้านเข้าร่วมด้วย เป็นการซึมซับความรู้อย่างค่อยเป็นค่อยไป และเป็นการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นระหว่างการทำกิจกรรมร่วมกัน

นอกจากนี้การจัดการกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนได้มีการสร้างความคุ้มค่า โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนมาบริหารจัดการ และให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน และผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงาน ซึ่งกิจกรรมที่หลากหลายเป็นการเปิดโอกาสให้กับผู้ศึกษาดูงานได้ศึกษาด้วยตนเองตามความสนใจ เพื่อไม่ให้ผู้ศึกษาดูงานเกิดความเบื่อหน่าย และสามารถนำความรู้ที่ได้ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้

3. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้สู่สังคม

เครื่องมือการจัดการความรู้

วิธีการสำคัญ ที่ชุมชนได้คิดค้นและพัฒนารูปแบบการสื่อสาร สร้างการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ ที่สำคัญ คือ

- การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านกิจกรรมกลุ่ม หรือเวทีหมู่บ้าน
- การใช้เวทีสภาหมู่บ้าน เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดและจัดเก็บความรู้ โดยการสรุปและบันทึกการประชุม
- การใช้เสียงตามสายของหมู่บ้าน
- การเล่าเรื่องราวจากผู้อาวุโสภายในชุมชน
- การปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง
- การใช้กลุ่มไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่ม เปตอง กลุ่มกีฬา กลุ่มสุขภาพ ที่พูดคุยแลกเปลี่ยนต่อเนื่อง
- กลุ่มที่พื้ชุมชนโฮมสเตย์เป็นกลุ่มที่เน้นกระจายความรู้

กิจกรรมและวิธีการต่างๆ เหล่านี้ เป็นวิธีการที่ชุมชนคิดและสร้างสรรค์ได้เองให้เหมาะสมกับชุมชน โดยที่ชุมชนสามารถกำหนดได้เอง และยังสามารถสร้างความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองได้ด้วย

การถ่ายทอดความรู้สู่บุคคลภายนอกที่มาศึกษาดูงาน ได้สร้างให้คนภายในถอดความรู้ตนเอง มาสู่การถ่ายทอดความรู้ และความรู้ถูกขยายสู่สังคมในรูปแบบต่างๆ โดยหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาสนับสนุน และส่งเสริม ดังนั้น การจัดการความรู้ในกระบวนการถ่ายทอด จึงจำเป็นที่ชุมชนต้องดำเนินการเองได้บางเรื่อง และบางเรื่องยังต้องอาศัยการสนับสนุนจากภายนอก ซึ่งควรเป็นบทบาทของหน่วยงานสนับสนุนในส่วนนี้

4. แนวทางการพัฒนา และยกระดับการจัดการความรู้ของหมู่บ้านจำรุง

ในการขับเคลื่อนการจัดการความรู้นั้นชุมชนต้องมองศักยภาพสังคมที่มีความเป็นพลวัตสูง จึงควรมีการเปิดช่องทางให้เด็กและเยาวชนในชุมชนได้เรียนรู้ และเข้าใจถึงระบบภายในชุมชนที่เกื้อหนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การจัดการความรู้ และนำไปสู่การพัฒนาชุมชน

อีกทั้งหมู่บ้านจำรุงมีจุดแข็งอย่างสุด ขั้วในระบบความไว้วางใจ การมีตัวตนร่วมกันในการพัฒนาชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันส่งผลถึงความสัมพันธ์ที่มีมายาวนาน ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้อาจเหนียวรั้งให้ชุมชนอยู่แต่กับอดีต และความสำเร็จที่ผ่านมา

ในการเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมนั้นควรมีการเปิดพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นในวงสนทนาที่เป็นทางการที่หลากหลาย เพื่อนำพลังเงียบที่มีอยู่ภายในชุมชนที่คนบางกลุ่มไม่ได้แสดงความคิดเห็นออกมาในที่ประชุม เนื่องจากคนในชุมชนมีความเชื่อมั่น และมีความไว้วางใจในตัวผู้นำ และแกนนำกลุ่มกิจกรรม หรือไม่สามารถมาเข้าร่วมการประชุมได้ ซึ่งพลังเหล่านี้เมื่อแสดงออกมาอาจทำให้การดำเนินงานของชุมชนมีแนวทางที่หลากหลาย หรือเป็นปัจจัยหนุนเสริมให้ชุมชนได้เรียนรู้ และเป็นพลังในการขับเคลื่อนไปสู่การจัดการความรู้ที่สมบูรณ์ภายในชุมชน

สรุป หมู่บ้านจำรุง เป็นชุมชนที่ “ถูกกำหนดจากภายนอก ” ในเรื่องของการพัฒนาชุมชน เนื่องจากระบบการพัฒนาในอดีตนั้นส่วนใหญ่เป็นแนวคิดที่มาจากภาครัฐ และจากหน่วยงานภายนอกเป็นหลัก จึงส่งผลให้ความรู้ที่หมู่บ้านจำรุงได้รับจึงเป็นความรู้ที่ถูกกำหนดจากภายนอกด้วยเช่นกัน ซึ่งความรู้ที่หมู่บ้านจำรุงได้รับจะเปลี่ยนไปตามรูปแบบการพัฒนาประเทศของภาครัฐ

การจัดการความรู้ของหมู่บ้านจำรุง สะท้อนปฏิกิริยาต่อ “การถูกกำหนดจากภายนอก ” ถึงแม้หมู่บ้านจำรุงจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ถึงระบบการพัฒนา และความรู้ ที่มาจากภาครัฐและจากภายนอกนั้น จึงทำให้หมู่บ้านจำรุงพัฒนาไปตามแนวทาง และความรู้ใหม่ที่รับมาจากระบบทุนนิยมไม่ว่าจะเป็นด้านเทคโนโลยี การเกษตร เป็นต้น ที่ส่งผลให้ชาวบ้านจำรุงเริ่มต่างคนต่างอยู่

และการพึ่งพาอาศัยกันเริ่มลดน้อยลงไป จนกระทั่งหมู่บ้านจ่ารุงเริ่มเห็นถึงผลกระทบจาก ระบบทุนนิยม และตระหนักถึงคุณค่าของระบบทุนนิยมด้วยการกำหนดสร้างความรู้ใหม่ด้วยตัวชุมชนเอง โดยการพยายามดำรงวิถีชีวิตของชาวบ้านจ่ารุงอย่างมีอำนาจในตนเอง ด้วยการปรับเปลี่ยนรูปแบบการพัฒนา และความรู้จากภายนอก โดยหมู่บ้านจ่ารุงจะเน้นรูปแบบ และความต้องการของชุมชนเป็นหลัก มากกว่าความต้องการของภาครัฐหรือจากภายนอก และนำมาปรับใช้ให้เหมาะกับสภาพปัญหา ความต้องการ และทรัพยากรของชุมชน เพื่อเป็นแนวทางการลดอิทธิพลจากภายนอก

ชาวบ้านจ่ารุงจึงได้รวมตัวกันเพื่อพัฒนา ชุมชนโดยใช้รูปแบบการเรียนรู้ท่ามกลางการ ปฏิบัติงานจริงภายในชุมชน และดึงเอาความรู้เดิมของชุมชนมาใช้ นั่นก็คือ การฟื้นฟูการช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันของคนในชุมชน

วิธีการจัดการความรู้ของหมู่บ้านจ่ารุง นั้นไม่ได้ปฏิเสธที่จะรับความรู้จากภาครัฐและจาก ภายนอกแต่เป็นการรับความรู้อย่างระมัดระวัง โดยชุมชนมีการเรียนรู้ และทำความเข้าใจถึง ความรู้ที่มาจากภายนอก ซึ่งการเปิดรับรู้นั้นเป็นการรับมาเพื่อนำมาปฏิบัติ โดยชุมชนจะเป็น คนกำหนดสร้างการพัฒนา และความรู้เองตามความต้องการของชุมชนเป็นหลัก

ความยั่งยืนของการจัดการความรู้ที่ เกิดขึ้นของหมู่บ้านจ่ารุงนั้นนับเป็นเรื่องที่ทำนายต่อ ชุมชน เนื่องจากความยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้นั้นขึ้นอยู่กับระบบภายในชุมชนในอนาคตว่ามี การเรียนรู้ และการถ่ายทอดความรู้จนนำไปสู่การจัดการความรู้ในชุมชนที่ต่อเนื่องหรือไม่ ซึ่งในการศึกษาครั้ง นี้ยังไม่ได้ศึกษาไปถึงความยั่งยืนของการจัดการความรู้ของหมู่บ้านจ่ารุงในอนาคต

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

1. ควรมีการเพิ่มกระบวนการมีส่วนร่วมมากกว่าที่เป็นอยู่ เนื่องจากคนในชุมชนมีความ เชื่อมั่น และไว้วางใจ ในตัวผู้นำชุมชน และแกนนำกลุ่มกิจกรรม ดังนั้นผู้นำ และแกนนำควรสร้าง กระบวนการเรียนรู้เพิ่มเติมให้คนในชุมชนมีความรู้ และมีความเชื่อมั่น กล้าที่จะแสดงออก และ เรียนรู้อย่างมีเหตุมีผล สำหรับผู้ที่ไม่สามารถมาเข้าร่วมการประชุมได้ ชุมชนควรเปิดช่องทางการ รับฟังให้ครอบคลุม โดยการรับข้อเสนอด้วยวิธีการอื่นๆ เพื่อให้ได้แนวความคิดที่หลากหลาย และ นำมากำหนดเป็นยุทธศาสตร์ของหมู่บ้านต่อไป

2. สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้อย่างกว้างขวางระหว่างหมู่บ้านที่มีองค์ ความรู้เหมือนกัน และที่มีองค์ความรู้แตกต่างกัน เพื่อมาแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และเสนอแนะแนว ทางเลือกใหม่ของหมู่บ้านที่กำลังพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน

ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย

1. หน่วยงานภาครัฐควรมีการส่งเสริมสนับสนุนการจัดเวทีสภาหมู่บ้าน ให้เกิดขึ้นในทุกชุมชนเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน หรือระหว่าง หน่วยงานต่างๆ กับชุมชน

2. หน่วยงานภาครัฐควรสนับสนุน หรือเสริมพลังให้คนในชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็นในเวทีการประชุมที่เป็นทางการ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และใช้เป็นฐานความคิดที่นำไปสู่กระบวนการจัดการความรู้ในระดับชุมชน

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการจัดการความรู้ของชุมชน ในการพัฒนากองทุนชุมชน และธุรกิจชุมชนของชุมชนเมือง และชุมชนชนบท

2. ควรมีการสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องการจัดการความรู้กองทุนชุมชน และธุรกิจชุมชน เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่

รายการอ้างอิง

หนังสือ

- กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์. (2550). การวิจัยเชิงคุณภาพในสวัสดิการสังคม : แนวคิดและวิธีวิจัย .
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์. (2547). แผนพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ (แผน 1 – 9) กับ
การแก้ปัญหาสังคมและการสังคมสงเคราะห์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ . (2530). หลักการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชนประยุกต์ . ภาควิชา
สังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

เอกสารอื่น ๆ

- รายงานสรุปผลการประชุมประจำปี 2549. (2549). แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10: สังคมที่มีความสุข
อย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคม
แห่งชาติ.